

Elvek—Könyvek—Folyóiratok

Joó Tibor: Mátyás és birodalma. 1440—1940. *Atheneum* 166. o.

A nemzeti öntudatnak és a történeti elhivatottságnak hite sajátos tényekben, vagy mítoszokban keresi a maga modern megjelenési formáját. Ez az öneszmélés utalja a magyar történeti érdeklődést is — a Mátyás-centennárium mellett — a legutolsó és legnagyobb nemzeti király eszmei örökségéhez és meteor-alakjához. A jubiláris évforduló könyvtermésének egyik hajtása Joó műve is.

A szerző nem a kronológikus sorrend ösvényén halad, hanem Mátyás uralmának vezéreszméi köré csoportosítja fejtegetéseit. Ezek közül az irányelvek közül is kiemelkedik intenzitásával a Mátyás uralmát szinte kizárólag meghatározó célt: kiűzni a törököt Európából. E meggyőződésnek gyökérzete az egykorú politikai és magyarságszemléletből táplálkozott. Kétségtelen ugyanis, hogy Mátyás korának nemzeti eszméjét és a király vezérlő hivatásérzését ez a két gondolat jelentette: az ősi, keleti vitézség öntudata és a nyugati kereszténység védőbástyájának missziója.

Bevezetőjében — az ilyen irányú műveknél szokatlan módon — igen messziről indul a szerző. A latin-görög kultúrórökség kiható tényezőit vizsgálja, ha nem is új szempontok szerint, de a történetfilozófia mérlegelő eljárásával. Ez a törekvése elismerésre méltó buzgósággal folytatódik a további fejezetekben is. Azonban a magyarság történeti hivatásának felvázolásakor és ennek belső okadatolásakor nemcsak szempontjainak dinamikája lep meg, hanem stílusának és bölcséleti mércéjének »népszerű» irányba való eltolódása is. Stílusa különös modoros sajátságot mutat. Felütően apró, tördelt mondatokban ír. Igen gyakori a két-három szavas mondata, sőt meglepve olvastuk egyszavas mondatait. Ez pedig bizonyos nyugtalan gondolati vibrálást okoz, és olykor publicisztikai, fordulatos drámai hangnemet visz a tárgyilagos nyugalmat igénylő történeti okfejtésbe.

A könyv elsődleges célja, hogy az ország politikai adottságait önmagában és az európai sorsközösségben szemügyre vegye, továbbá, hogy ezeket a történetfilozófiai eszközeivel összetevő elemekre bontsa. Ezért foglalkozik a középkori univerzális ember- és társadalomszemlélet leűnése után a nemzeti öntudat és expanziós »birodalmi» eszme kialakulásával, hogy Mátyást is szervesen bejeállíthassa ebbe a történeti fejlődésbe. Részletesen körvonalazza a renaissance és humanizmus szellemtörténeti mozzanatait, azonban ennek a két jelenségnek antik forrásait kutatva a szerző nem jelöli meg, hogyan értelmezendő »Cicero retorikus bölcselete».

Mert a cicerói szónok-típus színes dialektikája valóban eszménye volt a humanista szónoknak. De néhány sorral lejjebb már ezt olvassuk: »A humanizmus lényegében platonizmus.« (114. o.). Már pedig az eklektikus Cicero bölcséleti kivonatai ilyen vonatkozásban aligha igényelhetik maguknak a »platonizmus« továbbplántálását. — A könyv legsikerültebb lapjai azok, amelyeken Mátyást mint embert, mint uralkodói egyéniséget ismerjük meg. Osztönös emberismerete, mely a nagyok közül is csak az igazán elhivatottak kiváltsága, sok nehézség megoldásában egyengette útját. Életének két legnagyobb megpróbáltatása volt, mely mint királyt és embert egyaránt legmélyebben érintett: legbensőbb környezetének összeküvése, továbbá nejének méltatlan magatartása és ellenséges érzülete urával szemben. Vitéz Jánosékat és Beatrixot is a fölényes férfi biztos emberismeretével előzte meg, és sikerült is terveiket meghíúsítani. Határozott, céltudatos, következetes fellépése, észjárásának higgadt okossága, érvényesülni vágyó akarata, félelmetes erélye és sokoldalú diplomáciai tehetsége, végül pedig nemes uralkodói irányelvel valóban arra képesítettek, hogy az európai közélet és külpolitika vezetésében döntő szerepet nyerjen. Azonban a nagy emberek örök tragédiája, hogy koruk nem érti meg távolbanező lelkiük szárnyalását. Az idegen népek saját nemzeti voltukat féltették tőle, a magyarság pedig, mely csupán a maga nemzeti érdekeinek mellőzését vélte látni Mátyás külpolitikájában, nem tudta királyát terveiben követni. S mivel félreismerte, »ellenségesen állott szemben legnemzetibb királyával.« Európa aggódott Mátyás imperialista politikája miatt, Magyarország pedig nem ismerte fel uralkodójának egyetlen életcélját: a török veszedelem feltartóztatását. Rövidlátásuk hamarosan megbosszultá magát Helyesen hangsúlyozza a szerző, hogy ez a hivatástudat az alapja és kulcsa Mátyás történeti megítélésének és nagyvonalú személyisége megértésének.

Joó történetértelmezése — a praktikus okulásokat nyomozva — anynyira determináló hatása alá kerül a jelen kor uralkodó eszméjének, a nacionalizmusnak, hogy hajlamos már ezt a ma elevenen élő nemzeteszmét a XV. század ideológiájába visszavetíteni. Ez magyarázza meg azt, hogy a napjaink-termelte felfogást és szemléletet az akkori történelmi helyzet nem tudja még — a szerző beállítása nyomán sem — maradéktalanul magába fogadni. S ilyenkor Joó »istení jogú önállás«, a »nemzetek egyetemes jelentősége«, »egy magasztos eszme« és egyéb (logikailag!) imponderábilék segítségével hidalja át azt a tartalmi távolságot, mely korunk és a XV. sz. nemzeteszméje között fennáll.

A tartalomjegyzéket nézve kellemesen meglepi az olvasót a címek kifejező rövideje és tetszetős csoportosítása. Ezek azonban az általuk hordozott fejezetek tényleges tartalmával nem állnak mindig teljes belső rokonságban. Egyébként pedig gyakran kísért a könyvben — a szerves összefüggés gyér méltánylásával — a szerző előző művének: A magyar nemzeteszmé-nek reminiscenciája (129—134, 136. o.), sőt egy hosszabb rész szóról-szóra lenyomatva. (V. ö. 23—24. o. — M. N. 62—63. o.) Megemlíti ugyan a szerző, hogy jelen könyvében felhasználta régiebb cikkeiben már közzétett kutatási eredményeit. Ez természetes is. Azonban

ha egy téma már *önálló könyvben* feldolgozást nyert, akkor egy másik mű írásakor talán inkább csak utasítsuk az érdeklődő olvasót ehhez, de egy 166 oldalas Mátyás-jellemkép és történet kereteit ne duzzasszuk fel ennek elismétlésével. Eppen ebben a vonatkozásban például szívesebben vettük volna, ha a szittya-magyar öntudat gyökéretére konkrét tényekben (Kézai krónikájának gazdag adataiban) mutatott volna rá.

Hiszen a történetfilozófia álláspontja az eseményekkel szemben a mozgó rugók és okozati összefüggések felderítése, tehát a szó etimológiai értelmében vett pragmatizmus; ugyanígy a szereplő személyekkel kapcsolatban a lélekrajz felvázolása, tehát a pszichológia. A kettőt különválasztani merev, sőt valószínűtlen eljárás volna. Kétségtelen ugyanis, hogy a történeti okok a vezéregyéniségek lelkületében gyökereznek, itt kapják meg sorsformáló erejüket és iránymutató energiájukat. Viszont az államférfiak lelkivilágát, szubjektív indítóokaikat elsősorban a nemzeti élet nagy valóságaival szemben elfoglalt nézőpontjukból tudjuk megérteni. A szerző számolt is ezzel a ténnyel az adatgyűjtés munkájában; a kísérlet sem hiányzik a kivitelben. De le kell szögeznünk, hogy nagy korok nagy-szabású egyéniségeinek nagyvonalú erőfeszítéseit ábrázolni, a bennük megnyilvánuló individuális lelki tényezőket szerves kapcsolatba állítani az ő nemzeti, kulturális, külpolitikai vállalkozásajkkal és ennek a két elemnek szintéziséből a korszak summázását, politikai és etikai eredőjét meghatározni: ez a történetírói rutin csak hosszú forráskutatás, elmélkedés, elemzés és beleélés nyomán kezd a historikusban kifejecesedni. Szerzőnkől a történetfilozófiai hajlam nem hiányzik. Rendszerező intuíciókészsége pedig, ha intenzív és tervszerű forráskutatásokkal fog párosulni, komoly lépéseket fog tenni az előbb vázolt történetírói eszmény elérése felé. Egyelőre a mindenáron való »motiválás» törekvése azt a sejtést engedi az olvasóban megfogamzani, hogy itt »Mátyás és birodalma csupán alkalmas téma, amelyhez a szerző a maga történeti elmélkedéseit kapcsolhatja. S így a kutatási eszköz a cél szerepét ölti magára. Gondolunk itt elsősorban a nemzeteszmé elemzésére, majd a »korszellem» fogalmának boncolgatására, amelynek — ha a jelen vonatkozásban szükséges az axiológiai kifejtése (?) — csakis a bevezetésben lett volna helye, mert a gondolator össze-függő tárgyalását nem kívánatos ilyen fogalomanalizáló kitérésekkel megbolygatni. Bár a szerző eljárás módjának igazolására szokatlanul szubjektív vallomást tesz az Utószó-ban.

A 116. oldalon az »1331» évszám bizonyára csak a korrektor elnézése folytán került be. Viszont a pozitív okfejtés tekintetében tisztázatlan a szerzőnek az a következtetése, amellyel a latin humanizmusnak és a renaissance-nak szittya-magyar-nacionalista kihatásait túlbecsüli.

Jó művének újszerű célzatát és az ennek megfelelő kutatási elvet illetőleg csak a könyv végén kap tájékoztatást az olvasó. Egész más lelki diszpozícióval fognánk a könyv olvasásához, ha a szerzőnek ezt a sajátos elvi álláspontját már a bevezetésben megismerhetnők. A megrajzolt Mátyás-arckép élethűségének, továbbá a »történetpolitikai» diagnózis hitelességének megméréséhez a most megjelent Mátyás-Emlékkönyv több igazoló, kiegészítő és módosító szempontot nyújt. Visy József.